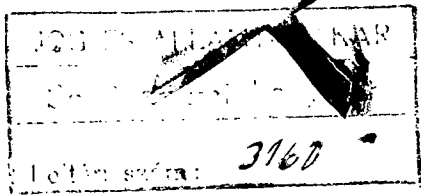

XV 75

HELYZET-VÁLTOZÁSOK

A VALLÁSSZABADSÁG ÉS FELEKEZETNÉLKÜLISÉG TEKINTETÉBŐL.

IRTA

DR. KOLOSVÁRI SÁNDOR,

EGYETEMI NYILV. R. TANÁR, EGYHÁZKERÜLETI ELNÖKHELYETTES ÉS A
KOLOZSVÁRI EGYHÁZM. FŐGONDNOKA.

*

FELOLVASTATOTT AZ ERDÉLYI EV. REF. EGYHÁZKERÜLETI PAPI ÉRTEKEZLETEN
MAROSVÁSÁRHELYTT, 1891 OKT. 1.

KOLOZSVÁR

AJTAI K ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA
1894.

Tisztelt Értekezlet!

Nagyérdemű Közönség!

Ugy érzem, hogy első szavaimnak, a melyek elhagyják ajkaimat, a megokolás szavainak kell lenniök. Az a kérdés áll előttem, hogy én, a kinek számára az élet-hivatás az itt megjelent értekezleti tagokétól eltérő munkatért jelölt ki, mit keresek e díszes helyen, a melyet a megtisztelő fölkérésre, ime, elfoglalni szerencsés vagyok?

A felelet evangyélium szerint reformált anyaszentegyházunknak amaz elvi alaptételében és egyházalkotmányunk egész szervezetének oly irányu berendezésében rejlik, a mely az ugy nevezett egyházi és világi férfiak között rendi különbséget nem ismer és nem tűr.

Ennélfogva, a királyi papság tagjai vagyunk mindannyian, a kik isten adta értelmi és anyagi erőnk mértékéhez képest, szóval, munkával, avagy vagyoni áldozatokkal közreműködünk ott, a hol, és akkor, a mikor szükséges a magyar protestáns egy-

ház céljainak megvalósítására, és különösen hazánkban a politikai és társadalmi viszonyok sajátos alakulata által előtérbe állított magasrendű elhivatásának elősegítésére.

Azért jelentem meg tehát, hogy, érintetlenül hagyva a keresztyén egyháznak, miképp isteni megalapítójának örökké élő és változatlan céljait, a szentesített zsinati törvények keretében, mintegy újjá építéséhez és továbbfejlesztéséhez annak a negyedfélszázados régi épületnek, a melynek fundamentuma: a krisztusi élő hit, konstrukciója: a vallás-erkölcsi életközösség, biztosítéka: az országos törvények, neve pedig: a legmagyarabb egyház, a változott helyzet és állam-politikai viszonyok között, csekély munka-erőmhez képest, egy porszemmel én is segítségére jőjtek.

De, hogy a mi közös munkánk, a melyre most és az eljövendőben kezünket vetjük, hiában való ne legyen, tiszta világításba kell magunk elébe állítanunk a helyzet képét, és nem csak az időben változás alá eső célokat, a melyekre törekszünk, hanem tapintatosan megválasztanunk az eszközöket is, a melyeket felhasználni kívánunk. És egyiknél úgy, mint a másiknál, soha sem téveszthetjük szem elől azt, hogy a mi egyházunk a maga külső jelentkezésében az államban létező közület, melynek életét, fölvirágzását, vagy lehanyaglását, sorsunk végzete, a haza sorsához kötötte.

Ugy határoztam el, hogy a máj alkalomból a helyzet-változások, előnkbe kerülő célok és eszközök felé irányítok egy pár világitó sűgarat. Ha néhány futó percre becses figyelmüket megnyerhetem, a türelmet sok értékű megjutalmazásnak tekintem.

* * *

Uraim, mélyen tisztelt Értekezlet! Mindenek előtt jelezni kívánom, hogy én arról vagyok meggyőződve, hogy a mi jelen korunk viszonyai között, nem csak teljesen meddő volna, hanem bomlasztó hatása miatt éppen veszélyes is lenne, ha akár értekezleteinkben, akár alkotmányos gyűlekezeteinkben az arra hivatottak olyan absztrakt, úgy a miénknek, mint a többi keresztyén egyháznak létokát és fennállását igazolni törekvő célokkal foglalkoznánk, a melyeknek alapja és kiindulási pontja az egyházi értelemben vett dogma.

Ezt azért mondom, mert az őseink által megvívott harctérnek romjait az én lelki szemeim elől még máig sem fedte be az évszázadok moha. Sőt tovább megyek: talán, teljesen fedni sem fogja soha, mivel az emberi természet a maga abszolút lényegében állandó és örök. Csak megnyilatkozásai változnak az időben és a földi téreken, a szerint, a mint azt a kor szelleme magával hozza.

Hogy az évszázak multán a nyilvánulások változásai szelidebb és a kivételeknek ma is helyet

engedve, általában mérsékeltebb alakot öltöttek, azt az emberi együttélés föltétlen szükségességének érzetén és fölismerésén kívül, legnagyobb részben, a krisztusi szeretet tanára alapított humanizmus bár lassu, de hová-tovább mindinkább hódító terjedésének és követelményeinek tulajdonithatjuk.

Az igaz, hogy a most jeleztem szükségesség fölismerése az ember értelmi világának tulajdona; valamint kétségtelen az, hogy a szeretetnek is az emberi szív a kútforrása, minek következtében az azok követelményei útjának nyitvatartása is az ész parancsolatja; de, az érvényesülést mindig az föltételezi, hogy az ész uraija az emberi szenvedélyek féktelenségét, és nem megfordítva.

És ha azt látjuk, hogy a romokat maga után hagyó tűz még hamvadásában sem veszté emésztő erejét; hogy a türelmetlenségben és szenvedélyességben lángja itt-ott még ma is föl-föllobban, s égfelé csapkodva, kész a szubjektív álláspontnak csalhatatlanságát, avagy akár magát az istenséget is egyedül magának követelni: akkor e lapangó tűznek kihívó erjesztése nem lehet a mi föladatunk. Sőt még a tápláló anyag birtokát sem szabad másoktól irigyelnünk. Ellenben, a jó példaadás kötelességünk. Hiszen, a protestántizmus ma sem egyéb, mint a mi kezdetben volt, a megkötöttségtől való fölszabadulásnak nehéz proceszsusa. A hitnek és lelkiismeretnek szabadsága.

E szabadságban rejlik létoka. Ebbe fogózik gyökere. Ez az éltető eleme, és a vizsgálódás útján a fölburjánzó gyomok mellől, ennek talajából válnak ki azok az igazságok, a melyek az emberiségre nem csak áldást hozók, hanem a tudományos előhaladásnak is szellem-virágai. A mennyire ez a mi egyházunknak féltett és az országos törvények által is védett drága kincse, éppen annyira kell azt a más hitű egyházak tulajdonában is tiszteletben tartanunk.

Hadd, alkothassa meg azoknak kebelében is, mindenki szabadon a maga lélek és kedély-világát és rendezhesse megszorítás nélkül az istenséghez való belső viszonyát. A «meddig» határvonalának kihuzása ugy is az államhatalmat illeti; attól a kiinduló ponttól kezdve, a melynél az egy hitet vallók az államban, mint közületek, külsőleg is jelentkeznek és ugy nevezett egyházakká szervezkednek.

Ebben a határvonalban pedig vezető és irányító pontokképpen, a melyeken túl az nem terjedhet: az államhatalmi fönség, a jogi, keresztény erkölcsi és társadalmi rend; valamint az egyházak teljes jogegyenlősége és viszonossága kell, hogy szolgáljanak.

Ilyen felfogásban élvén, a vázlatosan ide vetett gondolatokban negative két dologra mutattam reá.

Az egyik nem más, mint a protestantizmus lényegéből meritett érvekkel való támogatása

annak, a mit előre bocsáték, hogy t. i. ez idő szerint, sem a mi értekezleteinknek, sem pedig a mi egyházi alkotmányos gyűléseinknek, a tudósok asztala mellől és a kathedráról a dogmákat és dogmatikus kérdéseket az ész vizsgáló és ítélő kétségtelen jogának fönntartása mellett, a nyilvános forumokra hurcolniok, nem szabad.

A másik dolog, a melyet, bármennyire tartózkodom is a politikától, de már csak az eszmék társulása sem engedi kikerülnöm: a vallásszabadság és az úgy nevezett «felekezet nélküliség» kérdése.

Ugy hiszem és azt itélem, hogy a jelenkor általános követelményei, valamint specialiter a hazai és felekezetközi viszonyok és körülmények consequenciái által kikerülhetlenül a magyar törvényhozás faktorai elibe terelt egyházpolitikai kérdések közül, reánk nézve, a többi között, ez a legfontosabb, ez a legégetőbb. E kérdés elől hallgatással kitérnünk, vagy előtte szemet hunynunk, nem lehet.

Az elv föltétlenül a következményekre fordítja tekintetünket. És be kell vallanunk, hogy az annak közel kilátásba helyezett dekrétálásával kitüzött állami cél, a protestantizmus lényegével és alapföltételeivel nem csak, hogy ellentétben nem áll, hanem annak éppen egyik megnyilatkozásaképpen jelentkezik, úgy annyira, hogy az ellenvetést tevőkkel szemben, úgy kellene föl-

kiáltanunk, hogy: jaj annak a protestáns egyháznak, a mely saját éltető elemétől, a szabadságtól félti fönmaradását. Mert, ha a szabadság a politikai életben: eszmény; akkor ugyanaz, a hit világában: megigazulás.

Az egyik, mint a másik az idők rendjének szülötte, mely magától növekszik, mivel önmagából veszi tápláló anyagát: mint az erdők rengetege saját hulló lombjaiból és ledült törzseiből rakja le új meg új termő rétegeit.

Elkeresztelhetnök elementáris erőnek is, mely az ellenhatás alatt önmaga fokozza magát, hogy annál inkább föltartóztathatlanul törjen a megvalósulás felé.

És ha másképp nem teheti, évszázados intézmények rombadöntésével egyengeti tova haladása útját.

Elég e tekintetben egy futó visszapillantás a történeti eseményekre, hogy valóságáról meggyőződést szerezhessünk.

A magyar protestáns egyház a XVI ik évszáz folyamán, vagyon magával hozása nélkül, szakad ki a királyilag dotált egyetemes r. kath. egyház kebeléből. Kevés kivétellel, összes templomainak, iskoláinak és egyéb parokhiális épületeinek utolsó porszemét is a hívők lelkesedése és áldozatkészsége hordta egybe. Az ur szolgálatába állított férfiak élet-existenciáját, élőkéire: a hivek egyetemére fekteté. Az üldözések tömö-

ritő és erőt fokozó hatása alatt fejlesztett a u t o n o m i á b a n h i v e k , a m e n n y i r e f é l t e t t k i n c s e t i g y e k e z é n e k m a g u k n a k b i z t o s i t a n i a r r a n é z v e , h o g y s o r s u k a t ö n m a g u k i n t é z h e s s é k , a p r o t e s t a n t i z m u s e g y i k a l a p f ö l t é t é l é v é a v a t o t t a n y a g i ö n f e n t a r t á s b a n , s z i n t o l y a n é r t é k e t ő r i z t e k , m e r t a k e t t ő b b e , a h a z á é v a l k ö z ö s s z a b a d s á g n a k é s f ü g g e t l e n s é g n e k b á z i s á t h e l y e z é k b e l e .

Mintha csak előre sejtették volna; hogy ezen a bázison kell fölépülnie annak az erős várnak, a melynek tornyai és falai mögül kiindulva, kell megvívniok egykoron a nemes harcot, nem egyedül hitük szabadságáért, hanem egyszersmind azért a szent eszményért is, a mely a m a g y a r s á g é s m a g y a r n a k m a r a d á s k é p é b e n l e b e g e t t e l ő t t ü k .

Az idők változtak, és a helyzet átalakult.

Nem is szólva a különvált és a nemzeti választott és legtöbbnyire reform. vallásu fejdelmek uralma alá került Erdély és az ehhez tartozott részek egyházi viszonyairól, a harcok tüzeit az egyezkedésekre és békekötésekre alapított országos törvények hamvai takarják maguk alá. Már több egy századánál, hogy az 1791-iki törvényhozás a helyzetet, a mennyire az uralkodó vallás preponderanciájának megtartása mellett lehető volt, a protestánsokra nézve is türethetőbbé tette. De az egyenlőségnek és a viszonyosságoknak hiánya megmaradt kovásznak, hogy más téren, a harcmezőkhelyett

a gyűléstermekben, kicserélt eszközökkel, a fegyverek helyett, a jog és igazság követelményeivel tovább élessze, és napjainkig föntartsa azt a küzdelmet, a melyet az azt végre is szánkció nélkül dekretáló 1848: XX és 1868: LIII. tc. intézkedései nem csak, hogy véglegesen meg nem szüntethetének, hanem az ezek végrehajtására irányzott rendelkezések révén teljes erővel közbelépett belső és külső politikai tényezők magát a küzdelem célját, irányát és feleit is teljesen átalakították.

A helyzet e megváltozásában már nem a protestáns egyházak védekezéséről és nem is kevesebről van szó, mint az állam szuverénitásáraól és hatalmának úgy befelé, mint kifelé arról a függetlenségéről, a mely az államban a törvényhozáson kívül más hatalmat és az ettől megállapítottan kívül más jogrendet nem tűrhet.

Ennek következtében, kezdetét vette az állam és egyház különválásának processzusa. Annak a szinte kilenc-százados egybeszövődésnek kibontakozása került napirendre, a mely az egyház hatalmát és befolyását még a középkorban az állampolitikai hatalmakkal füzte egymásba.

Ebben a hatalmas áramlatban minket a mi hitelveink nem akadályokul az útba, hanem örökül az út mellé állítanak, hogy legyünk jó vigyázással azokra, a kik magukra vigyázni, nem tudnak.

És itt az elvont elmélkedés és a történeti események világából a gyakorlati élet terére lép-

tem. Innen tekintve szét, nem tagadhatjuk, hogy a távolban borongó és összeverődésre kész felhőfoszlányok tünedeznek föl szemeink előtt.

Ez abban leli magyarázatát, hogy a külső megnyilatkozásban az elméleti igazságok és a gyakorlati életjelenségek nem mindig egymást követve és fedve, szoktak összetalálkozni.

Hiszen, az eseményekben való, bizonyos testetöltésre nézve még a logika szigorú törvényei is szupponált tényezőket kívánnak. Valamint arra nézve is, hogy a természetben akár csak egy magocska csirába pattanjon, az erőknek és elemeknek egymásra hatása és viszonyos összetalálkozása szükséges.

Ekképpen, úgy a politikai, mint az egyházi életben a szabadság is csak az értelmiség és a felvilágosodottság talajában teremhet az emberiségre nézve drága gyümölcsöket.

És hogy állunk mi a küszöbön levő helyzetváltozások között? Vajjon, arra alkalmas és jól előkészített talajba fogódnak-e gyökereink? Vajjon, védve vagyunk-e az ellen, hogy a rést törő, vagy a réseken átsurranó vihar a tömeges, vagy lassu kiszálazás munkájával a közpéldabeszéd amaz erdőjéhez ne juttasson, a mely felé tekintve, a «hol van a fa» kérdést kellene föltennünk?

Bár, sajnos, de mindeme kérdésekre nézve a kedvező felelet csak feltételes lehet. A feltétel pedig már természeténél fogva magában rejti a

jövendő bizonytalanságát, mert eseményei nem egyedül a mi tehetségünktől, hanem részben az államhatalomtúl is függenek.

Nehezemre esik bár kimondanom, de tiszta világításban reánk nézve a helyzet képe a kóros állapotok szimptomáit mutatja felénk. Egykoron az élő hit fundamentomára fektetett és a véráldozatokkal fölszentelt régi épületnek: a mi külsőleg látható egyházunknak az önkintes vagyoni áldozattételekben és a rendületlen hű ragaszkodásban nyilvánuló kohéziv ereje lazulni kezdett. Az összetartó kapcsok tágulnak. Falain a repedés jelei tünedeznek föl. Mintha csak lopva nősző gombák végeznék romboló munkájukat rajta.

Hiában, ilyen a kornak áramlata!

A XIX-ik évszáz realiztikus iránya más isteneket és más erkölcsöket keres.

Az anyagban és a vagyon-szerzés címeiben nem válogatós izlésnek közömbös, hogy aranyból, börze-ügyletekből, avagy tán hamis váltókból, de testi bálványokat állit az idealizmus helyére. A tudákosság könnyen túl teszi magát még azon is, a mit a bölcsesség és a tudás föl nem érhet. A ki előtt a lángelmék, a természettudományok bámulatos haladása mellett, mint megfejthetetlen végső ok előtt, hódolással hajtják meg fejüket, azt a kontárok leszállitják a képzelet égi honából, és hitvallásuk, vagy helyesebben, hitetlenségük

világának központjával a hatásukban érzékelhető, de lényegükben nem ismert természet-erőket állítják oda.

Az egyháznak, mint emberi közületnek ezek az elemei azok, melyek a mivelttség és felvilágosodottság birtokával tetszelegnek ugyan, de sivár lelkük a szabadságra méltatlan, mivel az kihatásában nekik nem a megigazulás, hanem csak ürügy és köpenyeg arra nézve, hogy alatta a felekezet kötelékéből kibontakozva, ne isten és az egyház, hanem az önzés, vagy a förtelmesség oltáraitra rakhassák áldozatukat.

És mit mondjak a hívek számban túlnyomó többségét tevő népelemről? Hiszen, a vallásosság és az egyházhoz való tartozás tekintetében a nép lélek-világának buvárlata felette eltérő és ellentétes okokat és eredményeket tár előnkbe. He-lyenkint és személyenkint a lélek valódi szükségletének érzete a pusztán átöröklött vallási külső formákkal; a megsemmisüléstől való félelem, a babonával; a rajongás a könnyű eltántorodással; a bigottság a közönyösséggel és kárhozzatással; a konzervatívizmus az újítás után való vágyakozással; az áldozatkészség a rideg önzéssel, sat. oly sajátságos vegyületekben jelentkeznek, hogy az állapotok karakterében, az örvendetes kivételeknek helyet engedve, csak egy az általános vonás, a melynek neve: a fizetni nem tudás, vagy a fizetni nem akarás.

híve tőle azt a világosságot nyerhesse, a milyenre lelkének szükséglete utalja.

Ez okon, a pap-növelésre és előkészítésre az eddiginél még nagyobb gondot kell fordítanunk.

Mert, ha áll az, hogy a tanítás sikerének titka nem annyira a sablonszerű tételek szolgálai követésében, mint inkább abban áll, hogy a tanító a csaknem minden gyermeknek külön individuális világát fölismerve és abba behatolva, az egyediségekhez alkalmazott módszert követ: ez még inkább áll a papra nézve, a kinek lelki tanításait és a hívek fölött való pásztorkodást, a mint fönnebb jelzém, annyira egymással ellentétes elemekre kell alkalmaznia.

Utat kell tehát nyitnunk arra, hogy a pap ne csak a theologiai tudományokban ékeskedjék, hanem a tanulási idejéhez mértén és hajlamaihoz képest a természeti, történelmi, bölcséleti és politikai tudományokban is legalább annyi ismeretre tehessen szert, hogy az úgy nevezett, domidoktusokkal, tudákosokkal és kontárokkal szemben a szellemi harcot győzedelmesen megvívhassa.

Alkalmat kell nyujtanunk a társadalmi élet legkülönbözőbb rétegeivel és a tudományos körökkel való érintkezésre, hogy értelmi látó-körüket szélesbithessék, megfigyelő és ítélő tehetségüket fejleszthessék, és hogy szellemi erejüket a másokéval összemérhessék, már csak azért is, hogy az elmaradottságból tanulási ösztönt, a fölényből

Ez is egy láthatatlan kőszikla; de nem az, a melyre a Mester építé a keresztyén anyaszentegyházat, hanem az, a melyen a Mester igénytelen követői annyi nemes és önzetlen törekvéseinek kell hajótörést szenvedniök.

Ekképpen, az elvi követelményeknek a gyakorlati élet-jelenségekkel össze nem vágása, valamint egyházunk sorsának a haza sorsával való hagyományos egybekötöttsége állítja előnkbe a helyzet nehézségének megoldásra váró feladatát, a melyért abból az okból kell sorompóba állanunk, hogy a jövő fenmaradást biztosító feltételeket megszerezhessek.

* * *

Én a föltételeknek egy részét első sorban önmagunkban keresem; más részét pedig az államtól várom és remélem.

Ugyanis, az egyház élő organizmusában működő végső szervek a papok, a kiket szent hivatásuk az emberiség jóltevőinek sorába avatott. Az ők értelmi és erkölcsi világának kell közvetlenül reprodukálnia a hívek szívében, lelkében, és gondolat-világában. Miképpen a recepcióra a nap fény sugarainak özönéből minden virág-kehely azt a színt kapja meg, a mire szüksége van, úgy a papnak is olyan értelmi fölényben kell tündökölnie, hogy értelmi fokozatához képest mindenik

pedig nem hiu önhittséget, hanem az igaz miveltséget jellemző szerénységet és nemes önérzetet merithessenek.

A máii kor viszonyai és követelményei között többé már nem lehet cél a papok középkori zárda-szerű növelése, avagy félreeső helyekre szorítása, hanem észszerűleg és bizonyos határig bele kell őket bocsátanunk a világ zajába, hogy a társadalmi élet erényeit és bűneit idején fölismerve, ezek között akarat-erejüket megacélozhassák, jellemük vonásait kidomboríthassák, és magukat a tájékoztatlanság késő csalódásaitól megmenhessék. Mindezek mellett, hogy az emberekkel szemben, mivel emberek között kell élniök, és emberekre hatniök, hogy olyan modorra és alkalmazkodó elbánásra szert tehessenek, a mely nem egy esetben többet érhet egy véka elméletnél.

Nem tagadható, hogy ez a rendszer olyan, mint a király-víz, mely a nemes ércek próbája; de, az egyház közérdeke is azt kívánja, hogy a társas élet maró sava a helyüket megálló derék egyede-eket a léháktól és jellem-gyöngéktől még oly időben válassza külön, és rostálja ki, a mikor az erkölcsi bukás az egyházközség hanyatlását, sőt akárhányszor generációkra terjedő megrontását maga után nem vonhatja.

Elszomorító tapasztalatok vezettek azon meggyőződésre, a melynek kifejezést adtam, de azért mégis tartózkodom a konkrét esetek felsorolásától.

Feladatunk úgy sem az elmultaknak rekriminálása, hanem a jövődönnek biztosítása.

E biztosítás szempontjából a jó pap-növelés azonban még csak az egyik föltételt teszi.

A jelzett irányban szerzett képzettség önmagában még nem egyéb a jó anyagnál, a mely értékesítésre vár. A hivatottságnak és buzgolkodásnak lelke szükséges arra, hogy az anyag életet öltsen.

A szünetelést nem tűrő öntudatos tevékenység a célok magasságából, és a feladatok mélyrehatásából kell, hogy megszakadás nélkül mozgató erőt merítsen.

A célokban és feladatokban az egyház, haza és a magyarság, és ezeknek létérdekei eszményi egységben olvadnak össze, a melyeket a papoknak nem csak fölismerniök, hanem cselekvésükben teljesen átérezniök szükséges.

Mert, a kiben emez érzék hiányzik, az menten eltéveszti magát az alárendelt és gyakran egymásba ütköző érdekek tömkelegében.

Sőt, még a helyes érzéknek is lelkesedéssé kell fokoznia önmagát, hogy a közös célok iránt másokat is lánggra lobbantson, és együttes közremunkálásra inditson.

Csak így és ezekben juthatunk a második föltétel birtokába, a melynek karöltve kell járnia a harmadikkal: a t á m o g a t á s s a l.

A támogatás céljából, a jóknak és érzelemben nemeseknek segítő kezére célzok. Azok felé a kiválóbbak felé kell intézni kiáltó szónkat, a kiket a közbizalom megtisztelése a vezetésre hívott el.

Világi férfiak, fő- és aligondnokok, pátronusok, a kik nagynevű ősök és elődök örökében ültök: a ti elhivatásotok sem kevesebb a papokénál. Hiszen, mindannyian királyi papság vagyunk. Cimeinket, állásunkat nem szabad a hiúság csillogó jelvényeinek tekintenünk, hanem a valódi megérdemlés olyan munka-rendjének, a mely csak azt a mellet díszítheti méltán, a mely alatt az egyházért, hazáért és magyarságért egyformán meleg szív dobog. A polgári állás fényével, a szellemi munka produktív erejével, a nélkülözhető forintokkal, a fillérekkel, főképpen pedig a jó példa áldást hozó kihatásával szükséges segítségére sorakoznunk a hivatásában munkálkodó lelkipásztoroknak. Tudósok, professzorok, tanítók az igazi protestáns szellemnek az ifjak lélekvilágába mélyen becsepektetésével és a penna hatalmával, korunknak eme legerősebb szellemi fegyverével, szükséges, hogy a harc sorába álljanak. Nem a vallás szabadsága ellen, a mely a mi megigazulásunk, hanem annak kinövései és álprófétái ellen, a kik azért veszik ajkukra a szót, hogy annak áradatába sivár lelkük érdek-hajhászatát takarják bele.

Az önmagunkban rejlő feltételek vizsgálata rendjén, a külső társadalmi és egyesületi közre-

működés sem kerülheti ki figyelmünket. Jelentőségét kicsinyelnünk, nem lehet, de azt tulbecsülnünk sem szabad.

A mi egyházunknak alkotmányos szervezete, kezdve az egyházközségektől föl a csúcspontig, a kerületek közgyűléséig, avagy akár az egyetemes közssinatyig: kivétel nélkül, minden reformátusnak tért nyújt, a melyen közvetlenül, vagy a képviselő útján közvetve, befolyását az egyház érdekében érvényesítheti, és tevékenységét kifejtheti. A szellemi és erkölcsi haladás, valamint az anyagi gyarapodás ügyét és ennek bármely törvénybe nem ütköző eszközét kezébe veheti. Az igazi krisztianizmus megnyilatkozása képpen az özvegyeket, árvákat, szegényeket és elaggottakat védelme alá veheti, támogathatja, valamint a szükséges segélyforrásokat is előteremtheti. Az opportunitàs, időszerűség, vagy időszerűtlenség követelményeinek szem előtt tartásával, a legkisebb egyházi publikopolitikai kérdésektől kezdve föl az absztrakt dogmákig, a szólásnak és írásnak szabadsága és a sérelmeknek orvoslása biztosítva van. Az eszmék és gondolatok fölvetésének, megvitatásának, továbbterjesztésének és uralomra juttatásának útját mi sem állja. Egy szóval, elmondhatjuk, hogy a mi egyházi testületeink és «mindenben az egyház testéhez tartozó» autonomikus kollégiumaink mind megannyi társadalmi egyesületeknek is tekinthetők.

Ebből a szempontból kiindulva, a vallás-erkölcsi irányu, tudományos, avagy népies felolvasásokat tartó, az ilyen nyomtatványokat kiadó és terjesztő társulatokat kivéve: én legalább nem rajongok a jelen kor kóros divatját tevő és az egyház keretén kívül álló egyéb új, meg új egyesületek alkotásáért.

Kiváltképpen pedig azoktól nem várhatunk semmit, a melyeknek létesítő okát hol a kapkodó nyugtalanságban, vagy a sértett hiúságban, hol pedig az engesztelhetetlen gyűlötségben, vagy a feltűnési vágyban kell keresnünk.

Mert, két eset állhat előttünk. Vagy az egyházzal közös célt tűznek maguk elébe, vagy pedig attól eltérő elveket tesznek magukévá. Előbbi esetben a cél-azonosság párhuzamosan működő testületeivé válnak, a minek következése: az erőmegosztás. Az utóbbi esetben pedig idegen éket ütnek az egyház testébe, a minek eredménye: a szakadás, és a jövőbizonytalan alakulásai érdekében, a bizonyos létezőknek romba döntése.

Az egyházi vagyon-gyarápítás céljából azt még lehet koncedálnunk, hogy az első alternatíva üdvös eredményeket szülhet, mert az egy célhoz jutásnak sok olyan útja van, a melyekre hivatalos minőségben sem az egyház, sem az ennek keretében levő egyházi jellegű egyesületek nem léphetnek, a mit ellenben a kívül eső közületek megtehetnek;

valamint az emberi áldozatkészségnek hajlamai is gyakran olyan zárt helyekre vonulhatnak félre, a melyeknek ajtai csak is társadalmi érintésre, vagy nyomásra nyilatkoznak meg. A második alternatívától azonban, jövő fenmaradásunk érdekében, határozottan őrizkednünk kell. Még pedig annál is inkább, mert korunk társadalmi ma, világszerte mindenütt olyan irányban forronganak, a mely nem az építésre, hanem inkább a rombolásra hajlik. Inkább követel, mint adakozik. Inkább még a létező terheket is lerázni, mint sem újakat vállára venni, igyekszik.

A társadalomra való appellálás tehát igen kevésbé kecsegtethet minket a fentartás biztos föltételeivel.

A lét és fenmaradás, vagy a lehanyatlás és megsemmisülés esélyei közé jutva: arra vagyunk utalva, hogy az államhoz forduljunk. Nem a kegyelem alamizsnájáért, a mit multunk és az államnak tett szolgálataink tiltanak, önérzetünk pedig nem tűr, hanem törvényadta jogaink érvényesítéseért, a mit kötelességünk parancsol

Az 1848-ik évi XX-ik törvény-cikk 3-ik paragrafusá kimondja azt az elvi jogtételt, hogy: «Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közállamalmi költségek által fedeztessenek.»

Az 1848-ik törvényhozási alkotásokban betetözött multat az 1865—68-iki jelennel egybe-

kapcsoló jogfolytonosság elismerése által mintegy újból sánkciónált eme törvény az az alapkő, a melyre állanunk, és a melyen rendületlenül megmaradnunk, szükséges.

Nem azért, mintha abban az illúzióban ringathatók megunkat, hogy követeléseink mindjárt teljesítéshez juthatnak.

Nem is azért, mintha az állam anyagi erejének elégtelen voltából eredő gyakorlati keresztülvitel nehézségein kívül akár a törvényhozás, akár pedig a felelős kormány kedvező intencióiban kételkednünk kellene, hanem egyfelől azért, hogy az elvi álláspontot sértetlenül föntartsuk; másfelől pedig azért, hogy legalább a lehetőeknek teljesítését várhassuk és remélhessük.

Mert föl kell tennünk és el kell hinnünk, hogy a felelős kormányhatalom, a midőn a helyzet kényszerűségének engedve, azt a törvényes állapotot és elvet, a mely a recipiált egyházakat védő szárnyai alatt tartá, a teljes vallás szabadság és az ennek csak következményét tevő felekezetenélküliség elvének áldozatul adá, egyuttal számításba vette azt is, hogy ez által a mi egyházunk élő testébe olyan bacillusok férközhetnek bele, melyek a szükséges ellenszerek nélkül vészhozók lehetnek.

Evangyélium szerint reformált magyar egyházunk a magyar államnak, nem dicsekvésképp mondom, mert a kötelesség-teljesítés soha és sehol

sem érdem, évszázakon át az egyik legszilárdabb és soha semmiféle külső hatalom előtt meg nem hajló támoszlopa volt. Hogy ez lehessen jövőre is, az államnak egyházunkkal közös érdekét kezezi.

Ezért az állam támogató keze után nyulunk, mert első sorban anyagi segítségre van szükségünk. Hangsúlyozom a támogatást, mert eltartást, református egyházunk önmagának megtagadása nélkül, kínálva sem fogadhatna el. Kívánjuk lehetővé tételét annak, hogy a papi állás vonzó erejét fokozhassuk. Hogy a legkiválóbb tehetségek is lelkesedéssel forduljanak ez életpálya felé. Mi csak a kellően javadalmazott, a hatalmassabbak szeszélyeitől függetlenített papokkal állhatunk szembe a kor áramlatával.

A bomlástúl mentő várunkat csak olyan törvényhozási intézkedések képezhetik, a melyek kizárják, hogy a bármelyik felekezetből való kiszakadás és a felekezetnélküliség a kepenemfizetés aziluma lehessen. De, kapcsolatosan, biztosításunkat is csak az eredményezheti, ha a helyi túlterheltség, a helyi tehertől mentesség megszüntetésében nyeri kiegyenlítését.

Nézetem szerint, a melyre hosszú időnek töprengése juttatott, a papi javadalmaknak a kor igényeihez mért és a legfelsőbb iskolai képzettséghez illő emelése mellett, a papi kepéknek és az összes ilyenmü tartozásoknak egy az országos közvetítés mellett való megváltása lehet

az egyedüli orvosszer. Én ezt olyan módon képzelem, hogy a rendszeresen kamatozó és az autonom egyház kezelése alá kerülő váltság-tőke nyolcvan-száz évre beosztandó törlesztési hányadának legalább kétharmad része jövőre is a hivek vállain maradván és az adóval kapcsolatosan, az állam közlegeitől fölszedve, az egyharmad rész az állam költségvetésében nyerné szükséges fedezetét.

Az idézett 1848. XX-ik törvénycikk rendelkezésének csak ez lehetne az autonomia sérelme nélkül részben és az állam-háztartás megzavarása nélkül való megvalósítása. A hivekre nézve pedig az arányosság és egyenletesség keresztülvitelében: a teher könnyebbitése.

És ha egykoron az állami magasabb érdekek követelék a rokon-természetű papi dézmák terhétől az állampolgárok mentesítését;

ha a pár százezer telepítvényes életsorsának törvényhozási rendezését méltán az állami közérdek alá kellett vonni;

ha a dézmás szőlő, irtvány-maradvány, sat. földek birtokosainak ügyét a volt urbériséggel rokon természetük alapján a törvényhozás rendező hatalma alá kellett vonni:

akkor ki mondhatná elfogultság nélkül azt, hogy a magyar korona alatt levő három és fél millió protestáns közül, kerek számot véve: két millió és háromszázezer adózó református állampolgárnak az ügye, a kikkől két millió és

kétszázezer lélek, vagyis, az egésznek éppen 97,71 százaléka tiszta magyar, a magyar államra közömbös ügy maradhat?*)

Uraim! Tegyük jelszavunkká az állami közvetítés mellett való országos kepe-megváltás ügyét. Ez a megváltás egyházunk fenmaradásának biztosítása és erkölcsi megváltása leend.

* * *

*) Az 1890. évi népszámlálás szerint:

Eváng. ref. vallású:

Magyarországon	2.212,663; ebből magyar	2.166,061 = 97,88%
Horvátországon	12,365; » »	8,290 = 67,04 »
Fiumében	98; » »	68 = 69,38 »
A katonaságnál	14,071; » »	13,575 = 97,18 »
Összesen	2.239,197; ebből magyar	2.187,997 = 97,71%

Lutheránus:

Magyarországon	1.180,488; ebből magyar	309,770 = 26,24%
Horvátországon	23,326; » »	1,314 = 5,06 »
Fiumében	225; » »	62 = 27,55 »
A katonaságnál	8,594; » »	2,617 = 30,45 »
Összesen	1.212,634; ebből magyar	313,763 = 25,87%

Unitárius:

Magyarországon	61,617; ebből magyar	60,587 = 98,33%
Horvátországon	27; » »	16 = 59,90 »
Fiumében	1; » »	1 = 100 »
A katonaságnál	408; » »	403 = 98,77 »
Összesen	62,053; ebből magyar	61,007 = 98,30%

A protestánsok összes száma:

Magyarországon	3.454,769 = (14 ₆₂ + 9 ₂₇ + 2 ₆₄) = 26,33%
Horvátországon	35.718
Fiumében	324
A tényleges katonaságnál	23,073
Összesen	3,513,884 = (12₈₃ + 6₉₄ + 0,36%) = 20,18% (A katonaság nélkül.)

Uraim, tiszt. értekezleti tagok! Engedjék meg nekem, hogy a miképpen objektív megokolással foglaltam el e széket, most azt megfordítva, egy pár szubjektív megjegyzéssel adhassam át a felolvasásban utánam következőnek.

Már lehanyatlóra fordult életem legszebb percei közé sorozom, hogy itt ismét megjelenhettem. Többet mondok, azt, hogy annyi idő után még egyszer haza jöhettem.

Nem jöttem sem kérni, sem hizelegni, mint a politikai életben divatos és a fizetett kortesektől égis magasztalt nagyságok szokták bebarangolni a haza határait; hanem eljöttem, hogy szót válthassak az én véreimmal, mintegy testvéreimmal. Mert szent ez a hely előttem, a hol gyermekkorom fogékony lélek világába a valláshoz és az egyházhoz való tartozás édes mézét csepegteték belé.

És a szentek szente: az a tanintézet, a mely egykor csekély tudásom alapköveit rakta lelkembe; és e város, e vidék! Ifju korom ködképeinek, ábrándjainak, reményeinek oly édes vonzalmával és a szülőföld lélekbe fogódzott oly édes búbjosságával integetének felém, hogy azt a porszemet, a mely egy élet fáradságos és becsületes munkájának egyedüli szerzett kincse, egyházunk épületébe én is beillesszem. És hogy innen e szent helyről, itt az isten házában, kérhessem a Mindenhatót, hogy adja áldását munkánkra, egyházunkra és magyar hazánkra!
